

*І. О. БОГАТИРЬОВ, перший заст. Генерального директора
(Український фонд підтримки підприємництва, м. Київ)*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 8, с. 280–283

У сучасній ринковій економіці одним з найбільш регламентованих є фінансовий ринок. Це об'єктивно викликано необхідністю здійснення ефективної державної політики у сфері фінансових послуг, складністю та масштабами фінансового ринку, необхідністю захисту інтересів його учасників. З цією метою державою законодавчо встановлюються певні вимоги до учасників фінансового ринку та жорсткі стандарти і правила роботи на ньому, визначаються органи регулювання і контролю. Нормативна база регулювання фінансового ринку новітньої України формувалась як законодавчими, так і підзаконними актами органів державної влади та самоврядування, відображала стан розвитку підприємницької діяльності і обслуговуючих її потреби фінансових інститутів та стосувалося здебільшого банківської діяльності, ринку цінних паперів та страхової діяльності.

До основних факторів, що визначали розвиток врегулювання фінансового ринку в 1991–2000 рр., належать перехід до ринкових механізмів в економіці держави, зменшення бюджетного фінансування і перехід до комерційного фінансування реконструкції економіки, запровадження масштабної приватизації, розміщення цінних паперів новими суб'єктами підприємницької діяльності, запровадження практики фінансування дефіциту Державного бюджету через ОВДП, поява і розвиток інститутів небанківського фінансування.

Значний поштовх до впорядкування цього процесу дало прийняття в 1996 р. нової Конституції України, згідно з якою засади створення і функціонування фінансового ринку встановлюються виключно законами України. Відтоді прийнято більшість законів з питань регулювання та нагляду за окремими ринками фінансових послуг: “Про

лізинг”, “Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні”, “Про банки і банківську діяльність” (у новій редакції), “Про інститути спільного інвестування...”, “Про обіг векселів в Україні” та ін.

У цей період організаційно сформувалась система державних органів з регулювання ринків фінансових послуг: Національний банк України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, орган з нагляду за ринком страхових послуг, реорганізований у 2000 р. у структурний підрозділ Міністерства фінансів України. Ця система тотожна системі міжнародних організацій з регулювання, контролю та нагляду за ринками фінансових послуг.

Звичайно, успіх реформування економіки повинен передбачати, з одного боку, закладання основ здорового фінансового сектору, створення цілісної законодавчої бази для всіх учасників фінансового ринку. З іншого боку, останнє необхідно для розвитку самого фінансового ринку.

Загальний стан розвитку фінансового ринку можна подати у вигляді показників діяльності банківських і небанківських фінансових установ.

Так, у банківському секторі на 1 жовтня 2001 р. діють 154 зі 191 зареєстрованого банку із загальним капіталом 7,2 млрд грн і сплаченим статутним капіталом 4,2 млрд грн. Якісні показники діяльності банків у 2000 р. наведені в дослідженнях фахівців МБРР “Україна. Фінансовий сектор. Нові стратегічні завдання” (табл. 1).

Небанківський сектор характеризують показники діяльності, наведені в табл. 2.

Отже, за оцінками Світового банку, за розвитком фінансового ринку Україна посідає одне з останніх місць серед країн СНД. Як у банківській, страховій, пенсійній, так і в інших

Таблиця 1

Показник	П'ять найбільших банків	Інші великі банки	Іноземні банки	Середні банки	Дрібні банки
Відношення капіталу до зважених на ризик активів та позабалансових статей	4,55	16,00	39,61	31,04	33,0
Відношення капіталу першого рівня до зважених на ризик активів та позабалансових статей	1,60	11,43	34,28	22,96	26,52
Резерв на покриття збитків за кредитами як частка загального обсягу позик та умовних зобов'язань	13,97	20,32	7,39	12,83	12,43
Сумнівні та безнадійні позики як частка загального обсягу позик	45,01	21,72	3,18	9,43	19,31
10 найбільших ризиків відносно умовних зобов'язань	19	9	38	35	37
Ліквідаційні активи:					
разом активів	26,79	35,03	40,11	35,69	28,63
разом пасивів	29,34	38,81	52,81	44,31	40,40
Чистий дохід/середній капітал	-9,22	15,76	9,96	19,97	5,40
Чистий дохід/середні загальні активи	-0,37	2,20	3,35	5	1,52
Процентний дохід/середні загальні активи	21,90	20,39	13,19	18,68	18,29
(Процентний дохід/середні активи) — (процентні витрати/середні процентні зобов'язання) = спред	9,79	13,55	8,11	14,89	9,49
(Процентні доходи — процентні витрати)/середні доходні активи (маржа)	7,21	10,92	9,83	12,86	11,29
Непроцентні доходи/непроцентні витрати	70,14	73,35	74,24	81,81	63,15
Непроцентні доходи/середні загальні активи	11,78	13,65	12,33	12,91	9,66
Чистий дохід після сплати податків/загальна численність працівників	0,00	7	36	33	5
Сукупні операційні витрати/середні активи	11,05	10,16	10,54	5,63	8,64
Середні загальні активи	8937942	4490912	1361086	6700945	4141735
Капітал разом	1694469	643362	470728	1689051	1380007
Чистий дохід після сплати податків	-33297	98915	45538	338645	62964
Збільшення резерву на покриття збитків за кредитами протягом року	289001	336670	27945	228013	103254

Таблиця 2

Показник	Кількість зареєстрованих установ	Кількість діючих компаній станом на відповідну дату	Обсяги діяльності, млн грн.	Відсоток ВВП за відповідний період
Страхові компанії — обсяги страхових платежів у 2000 р.	283	180 (експертно)	2136	1,22
Довірчі товариства — активи в управлінні станом на кінець 1999 р.	Не визначено	186	111	0,09
Кредитні спілки — активи станом на кінець 2000 р.	601	374	36,8	0,02
Недержавні пенсійні фонди (НПФ) — активи станом на кінець 2000 р.	106	21 (експертно)	22,8	0,01
Інвестиційні фонди та взаємні фонди інвестиційних компаній — чисті активи станом на кінець 2000 р.	252	194	372,5	0,21
Факторингові компанії	Не визначено	Не визначено	Не визначено	Не визначено
Лізингові компанії — активи в лізингу станом на кінець 2000 р.	40 (експертно)	22 (експертно)	326,5	0,18

сферах цього сектору сумарний рівень капіталізації та спроможності виконувати свої зобов'язання є порівняним з показниками однієї середньої фінансової установи на Заході.

У цих умовах питання врегулювання фінансового ринку набирає особливого змісту. Адже некоректне і недоцільне регулювання державою ринку фінансових послуг призводить до його скорочення і відповідно до послаблення діяльності в інших секторах економіки.

Насамперед це стосується такої делікатної сфери, як ринки небанківських фінансових послуг, які при всій їх нерозвиненості мають надзвичайно велику потенційну місткість і перспективу відігравати значну роль у розвитку підприємництва.

Важливим кроком у цьому напрямку став прийнятий у липні 2001 р. Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг". Цей довгоочікуваний законодавчий акт по суті є рамковим і встановлює загальні засади у сфері надання фінансових послуг, здійснення регулятивних та наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг. Вперше законодавчо визначено ряд термінів і понять, якими оперує фінансовий ринок, регламентовані умови створення та діяльності фінансових установ, а також надання фінансових послуг, закріплена роль держави в регулюванні цих ринків та регулюючих їх органів. Найбільша увага приділена ринкам небанківських фінансових послуг, які не мали системного законодавчого врегулювання, і організації, повноваженням і порядку діяльності спеціально уповноваженому органу виконавчої влади, регулюючого в цій сфері.

Разом з тим при всій важливості й доцільності прийняття цього Закону, на наш погляд, допущено окремі неточності, які породжують неузгодженість з іншими законами України й виводять з ринку фінансових послуг учасників, які фактично і легально тривалий термін вже працювали на ньому.

Так, учасниками ринків фінансових послуг з їх надання визначені лише суб'єкти підприємницької діяльності, тобто ті, що здійснюють діяльність з метою отримання прибутку.

Водночас існують неприбуткові інституції, які за статусом, визначеним у встановленому законодавством порядку, надають фінансові послуги. Наприклад, це фонди підтримки підприємництва, у тому числі Український фонд підтримки підприємства, законодавчо покликані здійснювати фінансове забезпечення державної політики підтримки підприємства; Державний фонд сприяння молодіжному будівництву; зазначені в Законі фінансові установи, кредитні спілки, у тому числі (дуже важливі з позицій сприяння розвитку підприємства) принципово неприбуткові установи з мікрофінансування, проект закону про діяльність яких тривалий час перебуває у Верховній Раді України.

Ще одна проблема виникає щодо норми Закону, пов'язаної з набуттям статусу фінансової установи лише тих юридичних осіб, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг, зокрема кредитної діяльності. Переважно це стосується юридичних осіб, які на державному рівні визначені як суб'єкти господарчого права, що здійснюють комплексну як організаційну, так і фінансову

Назва установи	Нормативний акт	Мета	Кредитування як основне завдання	Прибутковість
Кредитно-гарантійна установа з підтримки малого та середнього підприємництва	Указ Президента України від 20.05.99 № 540/99	Створення умов для розвитку малого та середнього підприємництва	Надання кредитів і гарантій суб'єктам малого та середнього підприємництва, консалтингові послуги	Прибуткова
Національна асоціація кредитних спілок України	Указ Президента України від 22.06.99 № 701/99	Репрезентація інтересів руху кредитних спілок України	Надання кредитів кредитним спілкам	Неприбуткова
Український фонд соціальних інвестицій	Постанова КМУ від 28.04.2000 № 740	Надання підтримки найменш соціально незахищеним верствам населення, створення робочих місць шляхом сприяння розвитку підприємництва	Розподіл кредитних ресурсів	Неприбуткова
Фонди підтримки підприємництва	Закон України від 19.10.00 № 2063-III	Фінансове забезпечення державної політики у сфері підтримки підприємництва	Фінансово-кредитна підтримка суб'єктів підприємництва	Неприбуткові
Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву	Постанова КМУ від 26.10.2000 № 1604	Сприяння здійсненню державної житлової політики	Надає кредити для будівництва (реконструкції) житла	Неприбутковий

діяльність. Як правило, вони мають соціальну спрямованість, що полегшує доступ до дешевих кредитних ресурсів визначеним державою категоріям громадян або суб'єктам підприємницької діяльності.

Ураховуючи існування й інших недоліків і суперечностей, слід погодитись, що значною мірою

некоректність ідеології та норм зазначеного Закону породжена відсутністю законодавчо оформленої концепції державного регулювання ринку фінансових послуг. І хоча логіка потребує передудання концепції подальшому нормотворенню, актуальність її створення ще не є вичерпаною.